

**Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 20 051.164
Карпатського національного
університету імені Василя Стефаника
доктору філософських наук, професору
Дойчику Максиму Вікторовичу (76018,
м. Івано-Франківськ,
вул. Шевченка, 57)**

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата філософських наук, доцента, доцента кафедри філософії, соціології та релігієзнавства Карпатського національного університету імені Василя Стефаника

Даниляка Ростислава Петровича на дисертаційну роботу

Петранюка Андрія Ігоровича

«Індивідуальна та групова ідентичність в інформаційно-мережевому просторі: філософський вимір», представлену на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 033 Філософія

Актуальність дисертаційної роботи.

Дисертаційна робота є актуальною з огляду на кілька аспектів:

- по-перше, гносеологічного (а саме, стандарти, ідеали та інструменти пізнання змінюються під впливом постання інформаційно-мережевого суспільства, що неминуче відображається на ідентичності суб'єкта);
- по-друге, аксіологічного (в інформаційно-мережевому суспільстві відбувається зміна змістовного наповнення цінностей та їхньої ієрархічної впорядкованості, що прямо впливає на ідентифікацію індивідів та груп);
- по-третє, етичного (інформаційні процеси та їхня масштабність змінюють норми міжіндивідної та міжгрупової взаємодії);
- по-четверте, онтологічно-антропологічного.

Автор зосереджує свою увагу передусім на останньому з них. Зміст такого

аспекту полягає в тому, що індивідуальна та групова ідентичність модифікуються під впливом інформаційних процесів. Попри очевидність такого висновку, відкритими залишаються питання: 1) Чи **загрожують** зміни самій ідентичності? Чи здатна людина **зберегти** власну ідентичність під впливом інформаційних потоків, серед яких перебуває? 2) Наскільки **суттєвими** є впливи сучасних інформаційних процесів на ідентичність? Чи можна вести мову про деяку **нову**, в порівнянні з попередніми етапами розвитку людства, ідентичність, про «нову людину» (умовну «людину інформаційну» – homo informans)? 3) Чи можна вести мову про **позитивні** ефекти в контексті ідентичності, спричинені інформаційними процесами? Чи є, до прикладу, **позитивна динаміка** в процесах творчості або соціалізації, спричинена залученістю людини до інформаційно-мережевого простору? 4) Яким чином можна узгодити **численні підходи** до індивідуальної та групової ідентичності (психологічний, соціологічний, політологічний тощо) з так само **численними дискурсами** інформаційно-мережевого суспільства (соціологічним, психологічним, технологічним тощо)?

Ці та інші питання потребують аналізу – і для потреб теоретичних досліджень, і для вирішення практичних проблем, пов'язаних з ідентичністю сучасної людини.

Ще одним виміром актуальності теми є висока динаміка інформаційних процесів. Тобто, знання про них необхідно оновлювати теж дуже динамічно, оскільки те, що було написано про індивіда та групу в інформаційному суспільстві ще десять-двадцять років тому, – вже справляє враження деякої застарілості.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до теми науково-дослідної роботи кафедри філософії, соціології та релігієзнавства Карпатського національного університету імені Василя Стефаника «Історичний розвиток української та світової філософії: історія та перспективи» (державний реєстраційний номер – № 0122U001393). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (протокол № 7 від 27.09.2022 р.).

Наукова новизна роботи та достовірність отриманих результатів, що виносяться на захист.

Головним елементом новизни рецензованої роботи є дотриманий автором баланс між песимістичним та оптимістичним підходами до процесу взаємодії інформаційно-мережевого простору та носія ідентичності. Річ у тім, що впродовж тривалого часу західні теоретики та вітчизняні інтелектуали вслід за ними оцінювали таку взаємодію як негативну для самототожності, автентичності, творчого потенціалу та активності індивіда (симптоматичною є позиція структуралістів, постструктуралістів, постмодерністів, що врешті-решт була підсумована у концепціях «смерті суб'єкта» і «смерті автора»). Автор, натомість, знаходить аргументи, які дозволяють оцінити інформаційні процеси не як загрозу, а власне як фактор конструювання самої ідентичності. Це, в свою чергу, дозволяє отримати достовірні висновки щодо неспроможності «космополітичної» ідентичності та культури, навіть через використання всього арсеналу сучасних комунікаційних засобів, цілком поглинути індивідуальну ідентичність та групові ідентичності, засновані на конкретних національних культурах.

Практичне значення дослідження.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що аналіз тисячолітньої трансформації уявлень про індивідуальну та групову ідентичність дозволяє зрозуміти, чому інформаційні мережі є винятковим за масштабом та силою засобом впливу на людську природу та міжіндивідну й міжгрупову взаємодію. Ще одним аспектом практичної значущості отриманих в роботі висновків є усвідомлення, що інформаційно-мережевий простір має не тільки деструктивний вплив на ідентичність, але також може бути розглянутий як інструмент її конструювання та навіть оптимізації відносин «індивід-індивід», «індивід-група» та «група-група». В свою чергу, теоретичні висновки, отримані в дослідженні, можуть бути використані для напрацювання практичних інструментів оптимізації процесів конструювання ідентичностей (наприклад, укладання правил та політик, вироблення рекомендацій, написання освітнього контенту тощо).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Обґрунтованість наукових положень та висновків дисертації визначається обраною автором **методологією** та **теоретичною базою** дослідження. Зокрема, категоріальний аналіз ключових понять («ідентичність», «інформаційне суспільство», «постіндустріальне суспільство» тощо) дозволив не тільки розрізнити значення понять і термінів, які присутні в науковій літературі, але й встановити різновиди зв'язку між ними (спорідненість, тотожність, нетотожність). Складність та багатоаспектність феномену ідентичності вимагали численних теоретичних джерел українською та іноземними мовами з одночасним порівнянням філософського, психологічного, соціологічного та культурологічного дискурсів. Критичний аналіз підходів багато в чому дозволив автору уточнити або навіть заперечити висновки авторитетних дослідників минулого, які були сформульовані в часи, коли особливості та перспективи функціонування мережевого суспільства ще не були очевидними.

Характеристика основних положень роботи.

Автор рецензованої роботи аналізує та обґрунтовує наступні суттєві положення:

- поняття «інформаційно-мережевий простір» сформувалося поступово внаслідок осмислення (передусім, європейськими інтелектуалами) етапів розвитку Західної цивілізації, коли впродовж порівняно короткого відтинку часу відбувся різкий перехід від доіндустріального суспільства до такого його стану, в якому головним ресурсом та цінністю стає інформація;

- для розуміння постання концепту «ідентичність» у неklasичній думці слід брати до уваги суттєві трансформації давнього метафізичного поняття «тотожність» шляхом введення його в контекст соціального буття людини, а також вплив на цей процес не лише філософських, але й психологічних та соціальних концепцій;

- особистісна ідентичність як явище в окремих своїх проявах може бути зафіксована за допомогою джерел, що передують класичній добі розвитку давньогрецької культури; а осмислення її як поняття є, за невеликими винятками, предметом «першої філософії» впродовж усього періоду розвитку європейської класики;

- інтенсивний розвиток інформаційних технологій у ХХ столітті сприймався багатьма інтелектуалами як загроза особистісній ідентичності;

проте, інформаційно-мережевий простір може бути також розглянутий, як сприятливе поле конструювання ідентичності індивіда та вияву її нових аспектів;

- концептуалізація «колективної (групової) ідентичності» розгорталась у протистоянні індивідуалістичної та колективістської інтерпретацій через складну взаємодію концепцій ідентичності «національної», «етнічної», «космополітичної», «культурної», «ідентичності світового суспільства»; втім, аргументи на користь існування завершеної версії такої ідентичності зазнавали і зазнають серйозної критики (в тому числі, й українських авторів).

Повнота викладу матеріалу дисертації у роботах, які опубліковані автором.

Опубліковані автором роботи (статті у фахових виданнях України та міжнародних індексованих журналах) презентують матеріали дисертації, які знайшли відображення у розділах 1 (зокрема, підрозділи 1.1. та 1.2.) та 2 (а саме, підрозділ 2.2.). У статтях автор в узагальненій формі (що зумовлено редакційними вимогами та обмеженнями) описує та аналізує, головним чином, поняття особистої (індивідуальної) ідентичності (становлення концепту в історії філософської, психологічної та соціальної думки, підходи окремих авторів – Е.Еріксона, П.Рікера та ін.) та інформаційно-мережевого простору (історія розвитку поняття та його зв'язки з «індустріальним суспільством», «постіндустріальним суспільством», «інформаційним суспільством»). Звернення до поняття колективної (групової) ідентичності, аналіз якого розгортається у Розділі 3 (підрозділи 3.1. та 3.2.) присутнє в публікаціях автора, присвячених колективній травмі та її впливу на групову ідентичність, а також гендерній ідентичності. Таким чином, авторська інтерпретація **всіх** ключових понять дисертаційного дослідження достатньою мірою висвітлюється в опублікованих статтях, а зміст публікацій прямо корелює зі змістом відповідних розділів дисертаційного дослідження.

Відсутність порушення академічної доброчесності.

Висновок про відсутність порушень академічної доброчесності ґрунтується на наступних підставах. По-перше, узгодженість тексту роботи з численними публікаціями автора у вітчизняних та закордонних фахових виданнях, редакційною політикою яких передбачено подвійне сліпе

рецензування та перевірки на текстові збіги. По-друге, належне оформлення цитувань в тексті, прямих та непрямих, з можливістю чіткої ідентифікації джерела та конкретного цитованого елемента. По-третє, наявність висновку про відсутність текстових збігів, отримання якого регулюється прийнятими в Карпатському національному університеті імені Василя Стефаника політиками запобігання академічному плагіату та дотримання академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

1. Дисертаційне дослідження тяжіє до аналізу, в першу чергу, теоретичних джерел. На думку рецензента, актуальність роботи виявилася б ще виразніше, якби автор розглянув індивідуальну та групову ідентичність в контексті інформаційно-мережевого суспільства також на прикладі деяких явищ практично-повсякденного життя. Мова йде, наприклад, про косплей (практика наслідування певних персонажів індивідами та побудована на цьому міжіндивідуальна комунікація), історичну реконструкцію (як відтворення конкретних подій чи типових практик минулого представниками зацікавлених спільнот), культуру інтернет-мемів (наприклад, меми, які позначають приналежність до деякого покоління, соціальної чи професійної групи тощо). Адже згадані явища, по-перше, без сумніву, пов'язані з ідентичністю (репрезентують її та конструюють) і, по-друге, стали можливими як масові саме завдяки соціальним мережам.

2. Історико-філософська складова авторського аналізу, без сумніву, має велике значення для розуміння динаміки досліджуваних явищ. Однак, з погляду рецензента, автор іноді рухається услід за логікою цитованих інтелектуалів минулого, не беручи до уваги контекст створення ними тієї чи іншої концептуальної схеми. Це неминуче призводить до того, що логічні для деяких західних дослідників висновки вступають у конфлікт з реаліями сучасного інформаційно-мережевого суспільства. Це має місце, зокрема, в оцінці сучасної ситуації в песимістичних категоріях фукіанської парадигми (на початку підрозділу 2.3.) та засобами габермасового оптимістичного бачення (у підрозділі 3.2.). М.Фуко працював у межах постструктуралістської парадигми, яка в цілому негативно оцінює можливості конструювання та збереження індивідуальної ідентичності (аж до «смерті суб'єкта»). Така парадигма зумовлена, по-перше, спостереженням інтелектуалами за інтенсивним розвитком масової культури (передусім, телевізійно-рекламної). Схема взаємодії «масова культура – споживач», дійсно,

передбачає домінування культури (точніше, корпорацій, які її фінансують), тоді як роль споживача є досить обмеженою (я переглядаю те, що показують кілька нечисленних каналів телебачення і споживаю товари, які бачу в рекламі). Також така парадигма зумовлена, по-друге, властивою інтелектуалам зверхністю (яка вкорінена ще в мангаймівській традиції), зміст якої в тому, що інтелектуали – єдині, хто здатен відчувати домінування культури та протистояти йому (своєрідні «безсмертні» у світі «смерті суб'єкта»). М.Фуко не міг передбачити особливості та можливості соціальних мереж, які з'явилися через 20 років по його смерті. Відносини між культурою (трансльованою мережами) та споживачем у соціальних мережах значно складніші. Висока конкуренція між корпораціями, які адмініструють соцмережі, а також суттєво вищий (в порівнянні з 1970-80-ми роками) рівень розвитку громадянського суспільства, не дозволяють корпораціям просто транслювати культуру споживачам. Корпорації також реагують на громадську думку, здійснюють опитування споживачів, використовують складну систему таргетингу для різних та численних груп. Таким чином, оцінка сучасної ситуації в категоріях фукіанської парадигми (відсутність загальної ідеї, розрізнені шматки досвіду, руйнування структури особистості, людина як ризома тощо), що має наслідком негативні висновки щодо спроможностей та навіть самої наявності індивідуальної ідентичності, не може вважатися безсумнівною. Ю.Габермас накреслював перспективу формування деякої «ідентичності світового суспільства» у цитованих автором дисертації працях, опублікованих у II половині 1970-их – на початку 1990-их років. Для німецького інтелектуала важливий контекст творення його концепції – а саме, активне формування Євросоюзу обмеженою кількістю споріднених мовно та культурно держав, що видавалося обмеженням (часто, добровільним) національних суверенітетів. Але Ю.Габермас не міг взяти до уваги багатьох майбутніх подій, які суттєво вплинули на можливість конструювання загальноєвропейської ідентичності: Балканських воєн, розпаду СРСР та денонсації Варшавського договору, розширення Євросоюзу на Схід за рахунок прийняття зовсім інших мовно та культурно, ніж західноєвропейські, націй, які тривалий час потерпали від обмежень національних суверенітетів та вступали до Європейської спільноти не для того, щоб знову їх втрачати. Зрештою, Ю.Габермас писав задовго до 2014 року, до 2022 року, до нового російського імперіалізму та мігрантської кризи, перед якими єдність Європи та декларація деякої спільної ідентичності

виявилися бодріярівськими симулякрами.

Загальний висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Зважаючи на актуальність, наукову новизну, важливість одержаних дисертантом результатів дослідження, їхню обґрунтованість і достовірність та вагому практичну цінність сформульованих положень і висновків, дисертаційна робота, що представлена на здобуття ступеня доктора філософії, відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами від 21.03.2022 р. №341) а її автор, Петранюк Андрій Ігорович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 033 Філософія.

Рецензент:

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії, соціології та
релігієзнавства Карпатського національного
університету імені Василя Стефаника

Ростислав ДАНИЛЯК